

*UOT 792.03**Seymur Vəliyev*

YUSİF VƏLİYEVİN YARADICILIĞINDA MİLLİ ROMANTİK VƏ REALİST AKTYOR MƏKTƏBLƏRİNİN PARALELLƏRİ

Elə sənətkarlar var ki, teatr qazandığı uğurlara, yaradıcılıq simasını müəyyənləşdirməyə görə onlara borcludur. Yusif Vəliyev Azərbaycan Dövlət Gənc Tamaşaçıları Teatrının (ADGTT) tarixinə belə bir sənətkar kimi düşüb. Amma yox, o, təkcə bir teatrın deyil, bütöv Azərbaycan teatrının tarixinə səhifə yazıb. Ənənəvi realist teatr məktəbinə mənsub yüksək texniki, parlaq təxəyyüllü, klassik, akademik teatr elementlərini özündə cəmləşdirən istedadlı aktyor olaraq.

Görkəmli sənətkar, xalq artisti Yusif Vəliyevin yaradıcılığından danışanda bir sıra məqamları ayrıca qeyd etmək lazım gəlir. Aktyorun hədudsuz oyun manerası, geniş səs diapazonu, yüksək ifaçılıq məharəti müxtəlif xarakterli obrazları – faciə, dram və komediya qəhrəmanlarını eyni ustalıqla yaratmağa imkan verirdi. Onun yaradıcılıq qalereyası olduqca zəngindir.

Hələ tələbəlik illərində indiki Milli Dram Teatrın tamaşalarında sözsüz rollarla kütləvi səhnələrə çıxıb. Eyni zamanda Yəhudi Dövlət Dram Teatrında işləyib. Dili bilməyə-bilməyə sözləri əzbərləyərək bir neçə rol oynayıb. Texnikumu bitirəndə yenidən açılan Mirzə Ələkbər Sabir adına Nuxa (indiki Şəki – S.V.) Dövlət Dram Teatrına işləməyə göndərilib.

Teatr bağlananadək, yəni 1949-cu ilədək burada aktyorluq edən Yusif Vəliyev oranın ən öncül sənətkarlarından biri olub. Bunu ifa etdiyi rolların siyahısı da açıq-aydın göstərir. Nəcəf bəy Vəzirovun «Hacı Qəmbər» (Əşrəf bəy), Mirzə Fətəli Axundzadənin «Hacı Qara» (Hacı Qara), «Molla İbrahimxəlil kimyəgər» (İbrahimxəlil), Sabit Rəhmanın «Toy» (Surxay), «Xoşbəxtlər» (Sadıq) komediyalarının, Cəfər Cəbbarlının «Almaz» (Şərif), «1905-ci ildə» (General-qubernator), «Aydın» (Aydın), «Oqtay Eloğlu» (Oqtay), «Od gəlini» (Elxan), «Sevil» (Balaş), «Solğun çiçəklər» (Bəhram) dramlarının, Georgi Mdivaninin «Vətən namusu» tərcüməsinin (Nadir), Səməd Vurğunun «Vaqif» (Vaqif), Mirzə İbrahimovun «Həyat» (Süleyman), Vilyam Şekspirin «Otello» (Yaqo), Əbdürrəhim bəy Haqverdiyevin «Bəxtsiz cavan» (Fərhad), Nəcəf bəy Vəzirovun «Müsibəti-Fəxrəddin» (Fəxrəddin)

faciələrinin tamaşalarında xaraktercə fərqli rollar oynayıb. O, Şəki teatrının səhnəsində dram tamaşaları ilə yanaşı, opera və operettalarda çıxış edib. Üzeyir bəy Hacıbəylinin «Leyli və Məcnun» operasında İbn Səlam, «Arşın mal alan», «O olmasın, bu olsun», «Ər və arvad» operettalarında Vəli, Həsən bəy və Həsənqulu bəy, Mərcan bəy, Ağası Məşədibəyovun «Toy kimindir?» (librettosu Məhərrəm Əlizadəninidir) musiqili komediyasında Qoşun rollarının ifası buna misaldır.

Aktyorun həmin illərdəki uğurlu fəaliyyətini vaxtaşırı mətbuatda çıxan yazılar əks etdirir: “Əsərdə hər şeydən qabaq nəzər-diqqəti özünə cəlb edən xalqımızın alovlu vətənpərvəri Alxasbəy Xıdırbəyovun surətidir. Talantlı artist Yusif Vəliyev bu rolu istənilən qədər canlı, real və böyük ustalıqla ifa edir. O, öz rolunun daxili aləmini, onun faciəsini, ürək çırpıntılarını bizim arzularımıza müvafiq şəkildə nümayiş etdirir. Yusif Vəliyev yoldaş bu rolu çox bacarıqla ifa edir” [6].

1949-cu ilin yazında Bakıya gələn Yusif Vəliyev çox az müddət Rus Dram Teatrında aktyorluq edib. Ancaq əsas yaradıcılığı 1949-cu ilin axırlarından ömrünün sonunadək Gənc Tamaşaçıları Teatrı ilə bağlı olub. Burada bir-birindən fərqlənən, estetik baxımdan cazibəli, sənətkarlıq cəhətdən kamil fəlsəfi-psixoloji, dramatik, romantik, faciə və həm realist, həm satirik, həm də qroteskii komediya rollarını məharətlə ifa edib [1].

Hacı Nuru və Molla İbrahimxəlil («Molla İbrahimxəlil kimyagər», Mirzə Fətəli Axundzadə), Qarakişi və Vəzir («Aqıl və Sərvnaz», Əyyub Abbasov), Aslan və Polkovnik Polad («İki həyat», Rauf İsmayılov), Məlik Məmməd («Məlik Məmməd», Əyyub Abbasov), General Leyk («Əlvida, Hindistan!», Qeybullar Rəsulov), Ataman, Xeyrulla Şalibudaqov («Anacan» və «Qonşular», Yusif Əzimzadə), Xətib («Rübailər aləmində», Məmmədhüseyn Təhməsim), Almurad baba («Şəhərli oğlan», Qeybullar Rəsulov), Oruc («Sevinc», Əyyub Abbasov), Hümətyar («Gülşən», Əli Vəliyevin romanı üzrə səhnələşdirəni Ağəli Dadaşov), Trofim Morozov («Pavlik Morozov», Valeri Qubarev), İmamyar («Yaşar», Cəfər Cabbarlı), Mirzə Ələkbər Sabir («Sirli şəhər», Mehdi Hüseynin «Komissar» romanı əsasında səhnələşdirəni Ağəli Dadaşov), Doktor Vahid («Son məktub», Rauf İsmayılov), Anuçkin («Evlənmə», Nikolay Qoqol), Hatəmxan ağa, Frans Fok («Müsyö Jordan və dərviş Məstəli şah» və «Xırs quldurbasan», Mirzə Fətəli Axundzadə), Kral («Qarlar Kralıçası», Yevgeni Şvarts), Harun ər Rəşid («Bir saatlıq xəlifə», Abdulla Şaiq), Ovod («Ovod», Etil Voyniç), Lorenso («Romeo və Culyetta», Vilyam Şeks-

pir), Hacı Səməd ağa («Bəxtsiz cavan», Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev), Gəray bəy («Komsomol poeması», İsgəndər Coşqun), Səməd Vurğun («Yolda», Hüseyin Arif), Göygöz kosa («Çiçəkii dağ», Məmmədhusəyn Təhmasib), Nəcəf («Mənim nəğməkar bibim», Əkrəm Əylisli), Prometey («Zəncirlənmiş Prometey», Cahangir Məmmədov) rolları (1; 2) aktyorun daha uğurlu yaradıcılıq işləridir.

Yusif Vəliyev Aydın (“Aydın”), Oqtay (“Oqtay Eloğlu”), Elxan (“Od gəlini”), Vaqif (“Vaqif”), Ovod (“Ovod”), Rüstəm (“Söhrab və Rüstəm”), M. Ə. Sabir (“Sirli şəhər”), Gəray bəy (“Komsomol poması”), Prometey (“Zəncirlənmiş Prometey”), Hacı Qəmbər (“Yağışdan çıxdıq, yağmura düşdük”), Nəcəf (“Mənim nəğməkar bibim”), Səməd Vurğun (“Yolda”), Lenin (“İnqilab naminə”) və s. kimi çoxcəhətli, mürəkkəb obrazları yaradarkən, öz qəhrəmanlarını yüksək hisslərlə sevir, onların şəxsi istək və arzularını özününkünə çevirməyi bacarırdı. Bu mənada onun faciə siqlətli, romantik təbiətli emosional rolları təkraredilməz təsir bağışlayır.

Aktyor ən adi mövzusu olan, sadə biçimli tamaşalarda belə rolu dərin dramatizmlə cilalaya, mürəkkəb üslub elementlərindən məharətlə istifadə etməklə yaradırdı. O, mürəkkəb rolların ifasında janr sintezindən həssaslıqla istifadə edir, məqamından, vəziyyətdən asılı olaraq ya psixoloji, ya dramatik və yaxud faciə elementlərinə üstünlük verirdi. Bəstəboylu aktyor səhnədə əzəmətli, pəhləvan cüssəli görünürdü. Təkbaşına monoloq söyləyəndə də səhnə dolu və möhtəşəm təsir bağışlayırdı. Pauzalardan və səs tembrinin variasiyalarından istifadədə qeyri-adi, gözlənilməz nailiyyətlər qazanırdı.

Aktyor televiziya teatrında tamaşaya hazırlanmış Mirzə Fətəli Axundzadənin «Hacı Qara» (Hacı Qara), Qılman İlkinin «Baba və nəvə» (Baba) tamaşalarında, «Əfzələddin Xaqani» (Xaqani) bədii kompozisiyasında da maraqlı rollar yaradıb, ondan çox radio tamaşasında iştirak edib.

Yusif Vəliyev Gənc Tamaşaçılar Teatrının rus bölməsində hazırlanan Mixail Şatrovun «İnqilab naminə» pyesinin tamaşasında Lenin rolunu canlandırıb. Onun ifası sənətkarlıq baxımından rus həmkarlarının oyunlarından daha canlı və real alınmışdı [4].

O aktyorluq imkanları baxımından Milli Dram Teatrının yaradıcılıq üslubuna daha uyğun idi. Təəssüf ki, dəfələrlə cəhdlər göstərilə də, aktyorun Akademik teatra gəlişi baş tutmamışdı.

Yusif Vəliyev «Azərbaycanfilm»-in istehsalı olan filmlərdə əsasən xırda və ya epizod rollar oynasa da, çox maraqlı, yaddaqalan xarakterlər yaradıb. O,

«Zirvə» (Bələdçi), «Sən nə üçün yaşayırsan?» (Balıqçı), «Nəsimi» (Teymur-ləng), «Qatır Məmməd» (Halvaçı), Qılınc Qurban, («Tütək səsi»), Qurd Cəbrayıl («Arxadan vurulan zərbə»), İş icraçısı («Uşaqlığın son gecəsi»), Səfərali («Bir cənub şəhərində») və sairə bədii filmlərdə çəkilib. «Nə yaxşı ki, Səməd Vurğun var...» sənədli filmində Qacar rolunda «Vaqif»dən bir parça ifa edib, «General» televiziya filmində general Şıxlınskinin obrazını yüksək məharətlə yaradıb [7].

Xalq artisti Ağaxan Salmanlı Yusif müəllimin istedad imkanlarının genişliyinin təsdiqi kimi uzun illər qabaq şahidi olduğu hadisəni dilə gətirdi: “Həqiqətən müqtədir sənətkarıydı. Mən həmişə o illəri xatırlayanda fəxr edirəm ki, onunla səhnədə çiyin-çiyinə çalışmışam. Xatirimdə olduqca emosional, güclü intuisiyaya malik aktyor kimi qalıb Yusif müəllim. Nəyisə ona demək istədikdə sən ağzını açmamış hər şeyi başa düşürdü. Yadımdadı, “Ovod” tamaşasını hazırlayırdıq. Mən Artur, yəni obrazın gənclik, o isə Feliçe Rivalet – Ovod dövrü üzərində işləyirdik. İlk baxışda hər şey yerindəydi. Amma açığının deyim ki, Yusif-Ovodda nəşə acıdıllıq, cədlüq çatışmırdı... Nəhayət, tamaşaya baxış günü gəlib çatdı. Səhnə arxasında çıxışa hazır oturmuşdum. Yusif müəllim gəldi, ayağa durub salamlamaq istədim, lakin yerimdəcə donub qaldım. O, çox əsəbi, həyəcanlıydı. Hiss elədim ki, kiçik bir hərəkət, söz onu haldan çıxara bilər. Vəziyyəti dərk edəndə isə çox sevindim. Tapmışdı! Ovod üçün düzgün daxili əhval-ruhiyyə tapmışdı. Sən demə, elə hey bunun axtarışındaymış. Baxış-tamaşa müvəffəqiyyətlə keçdi. Ən çox təriflənən də o oldu” [3, s. 37].

Qeyri-adi səhnə danışığına malik, dramatik-psixoloji rolların misilsiz ifaçısı, zəngin yaradıcılığı ilə Gənc Tamaşaçılar Teatrında aktyor məktəbi yaratmış Yusif Vəliyev yaradıcılıq baxımından çoxlarından fərqlənirdi. Eyni zamanda onun peşəsinə, işinə münasibəti də özünəməxsus idi. Evdə rol üzərində öz-özünə məşq etmək, jestlər, mizanlar, hisslər, ifadələr axtarıb tapmaq onun teatrda işinin davamı, ayrılmaz tərkib hissəsiydi. Və bu axtarışlar küçədə-bayırda gəzəndə belə, davam edərdi. Arası kəsilməyən müşahidələr qəhrəmanlarının doğruluşunda əlindən tutardı aktyorun. Üstəgəl, özünəməxsus səslə oxumağı...

Yusif Vəliyev sovet dönməsində proletariyatın dahi rəhbəri, kommunizm ideyalarının carçısı sayılan Lenin obrazını səhnədə canlandırmışdı. Amma bu sıradan bir ifa deyildi. Sözün bütün mənalarında onun parlaq istedadı hər hansı mübahisəyə, tənqiddə yer qoymurdu. Aktyorun “İnqilab naminə” tamaşasında

yaratdığı dahi rəhbər obrazı həm adi tamaşaçıların, həm də teatr bilicilərinin rəğbətini qazanmışdı. O, qəhrəmanını realist və romantik aktyor məktəbinə məxsus ifadə vasitələri ilə yaratmışdı. Məhz bununla o növbəti dəfə Akademik Milli Dram Teatrında çalışmaq haqqının olduğunu təsdiq etdi. Və bu yerdəyişmə əslində onun say seçmə sənətkarlarla bir sırada bütün istedadını ortaya qoymaq, dünya ədəbiyyatının ən gözəl klassik nümunələrində bir-birindən maraqlı rollar yaratmaq üçün geniş meydan demək idi. Təəssüf ki, müəyyən səbəblər üzündən bu baş vermədi.

“Bakı” qəzeti“ Yusif Vəliyevin Lenin rolu haqqında belə yazırdı:

“Tamaşada aktyor oyunu və rejissor işi əsasən müvəffəqiyyətlidir. Lenin rolunun ifaçısı, respublikanın əməkdar artisti Yusif Vəliyevin müvəffəqiyyətini xüsusilə qeyd etmək lazımdır. Obrazın hər bir hərəkətini, davranışını, oturuşunu səliqə ilə oynayan Y. Vəliyev özündən əvvəl Azərbaycan teatr səhnəsində bu rolda çıxış etmiş artistlərin heç birini təqlid etməmiş, şablon jestlərə uymamışdır. Y. Vəliyevin yaratdığı obraz həm onun, həm də Gənc Tamaşaçılar Teatrının yaradıcılıq həyatında yeni səhifədir” [5].

Təxəyyül və hisslər romantik teatr estetikasının əsasını təşkil edir, aktyorlar əsas diqqəti insan həyatındakı təzad və ziddiyyətlərin ifadəsinə yönəldirlər. Romantik aktyor sənəti üçün çoxğun emosionallıq, dramatik ekspressiya və sair səciyyəvidir. Bu mənada Yusif Vəliyev romantik teatr məktəbinə məxsus, aktyor yaradıcılığının əsas qayəsini təşkil edən səmimilik, təbiilik, gerçəklik kimi prinsipləri dekorasiya və kostyumların tarixi dürüstlüyü, kütləvi səhnələrin məişət həqiqiliyi, yerli koloritin verilməsi və sairə uzlaşdıraraq ifadəcə zəngin, bədii cəhətdən bitkin obrazlar yaratmağa nail olurdu.

Eyni zamanda bu müqtədir sənətkar realist teatr məktəbinin daşıyıcısı kimi təkcə aktyor olaraq, qəhrəman obrazların həyatı canlandırılması deyil, habelə ictimai-tarixi şəraitin səhnədə konkret tarixi səpkidə təsviri ilə həllini də ustalıqla bacarırdı.

On illər ötsə də Yusif Vəliyevin Gəray bəyi, Ovodu, Lenini, Rüstəmi, Səməd Vurğunu, Aydını, Hacı Qəmbəri və sair romantik və realist teatr xüsusiyyətlərinin çulğashması hesabına yaranan misilsiz obrazlar kimi xatırlanır və təqdir olunur.

ƏDƏBİYYAT

1. Kərimov İ.S. Gənclik və gözəllik teatri. Bakı: Yazıçı, 1978, 92 s.
2. Kərimov İ.S. Sovet Azərbaycanın gənclər teatri. Bakı: Azərnəşr, 1969, 172 s.

3. Salmanov A.Ə. Gənclər teatrı və mənəvi tərbiyə. Bakı: Maarif, 1984, 76 s.
4. Алиева А.А. Наш ТЮЗ. Баку: Язычы, 1979, 82 с.
5. “Bakı” // 17 may 1965-ci il. N 114 (2319).
6. “Nuxa fəhləsi”// 22 iyun 1945-ci il. N 70 (3670).
7. http://az.wikipedia.org/wiki/Yusif_V%C9%99liyev

Açar sözlər: aktyor, rol, aktyer məktəbləri, realistik, romantik.

Seymur Велиев

Параллели национально-романтических и реалистических актерских школ в творчестве Юсифа Велиева

Статья посвящена творчеству Народного артиста Азербайджана Юсифа Велиева. Автор статьи, рассказывая о творчестве Ю.Велиева, дает характеристику актерского мастерства, оценивая его в качестве представителя как национально-романтической, так и реалистической актерских школ. Это сочетание, по мнению автора, характерно для творчества выдающегося деятеля азербайджанской сцены.

Ключевые слова: актер, роль, актерские школы, реалистический, романтический.

Seymur Valiyev

Parallels between national – romantic and realistic actor schools in Yusif Valiyev’s creation

The article is devoted to the People’s Artist of Azerbaijan Yusif Valiyev’s creation. The author of the article speaking about Y. Valiyev’s creation gives the characteristics of his actor mastery appreciating him both as a representative of national – romantic and realistic actor schools. In the author’s opinion this combination is characteristic of the creation of the outstanding figure of Azerbaijan stage.

Key words: an actor, a part, actor schools, realistic, romantic.